

แนวคิดการสร้างสรรค์ละครเรื่อง พระร่วง
ตามบทพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
THE CREATIVE CONCEPTS OF THE SUNG DRAMA OF PHRA RUANG
BASED ON HIS MAJESTY KING RAMA VI'S PLAY

ช่อลัดดา คำแก้ว¹ สุรัตน์ จงดา² จินตนา สายทองคำ³
 Choladda Kamkaew¹ Surat Jongda² Jintana Saitongkum³

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ละครเรื่อง พระร่วง ตามบทพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดการสร้างสรรค์ละครเรื่อง พระร่วงตามบทพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ใช้ระเบียบวิจัยเชิงคุณภาพ โดยวิธีศึกษาจากการรวบรวมข้อมูลเอกสารบทละคร หนังสือ ตำรา ทฤษฎี บทความต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิ และการสังเกตการณ์จากรูปแบบการแสดงละครเรื่อง ตามบทพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จากนั้นนำข้อมูลมาจัดเรียงวิเคราะห์และสังเคราะห์ จากนั้นสรุปข้อมูลเป็นพื้นฐานในการสร้างสรรค์ละครเรื่อง พระร่วงตามบทพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ผลการศึกษาพบว่าในการสร้างสรรค์ละครเรื่อง พระร่วง ใช้แนวคิดตามทฤษฎีการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมเป็นการนำเรื่องที่เคยมีมาในอดีตมาสร้างสรรค์ใหม่โดยปรับเปลี่ยนให้เข้ากับบริบททางสังคมและแนวคิดทฤษฎีมีนิมอลลิสม์ในการออกแบบฉากโดยมีการลดทอนรายละเอียดจัดระเบียบสิ่งของโดยให้ความหมาย แนวคิดดังกล่าวทำให้การสร้างสรรค์ละคร เรื่อง พระร่วงมีการผสมผสานการแสดงตามจารีตไทยดั้งเดิมกับกลวิธีสมัยใหม่ เพื่อมุ่งให้ผู้ชมเห็นความสำคัญของชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นความคิดที่มีคุณค่าตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

คำสำคัญ: ละครหุ่น, ศิลปะเพื่อสิ่งแวดล้อม, การสร้างจิตสำนึกต่อสิ่งแวดล้อม

¹ นิสิตระดับปริญญาเอก หลักสูตรศิลปศึกษาบัณฑิต สาขานาฏศิลป์ คณะศิลปนาฏดุริยางค์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม choladda.k080232@gmail.com

² Doctoral Student, Doctor of Fine Arts Program in Performing Arts, Faculty of Music and Drama, Bunditpatanasilpa Institute, Ministry of Culture, choladda.k080232@gmail.com

³ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สาขานาฏศิลป์ คณะศิลปนาฏดุริยางค์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม suratjongda2515@gmail.com

² Assistant Professor Dr. Faculty of Music and Drama, Bunditpatanasilpa Institute, Ministry of Culture, suratjongda2515@gmail.com

³ รองศาสตราจารย์ ดร. สาขานาฏศิลป์ คณะศิลปนาฏดุริยางค์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม kruin@gmail.com

³ Associate Professor Dr. Faculty of Music and Drama, Bunditpatanasilpa Institute, Ministry of Culture, kruin@gmail.com

Receive 08/09/68, Revise 14/11/68, Accept 17/11/68

Abstract

This research article is a part of the thesis project titled A Sung Drama of Phra Ruang Based on His Majesty King Rama VI's Play. The objective is to study the sung drama Phra Ruang through qualitative research methodology. Data were collected from literary scripts, books, academic theories, and related articles, along with interviews with experts and direct observation the form of sung drama of King Rama VI. All data were collected for the creative performance of Phra Ruang sung drama.

It was found that the concepts of the creation applied the theory of cultural reproduction and the minimalism theory. The first theory explained the sung drama in the past in a new varied context. The second theory described the scene set that had less details but full of meanings. It reveals that Phra Ruang sung drama effectively integrates traditional Thai performance arts with modern presentation techniques. This drama aims to cultivate the significance of country, religion and monarchy to the audiences. This concept has been valuable from the past until today.

Keywords: The sung drama of Phra Ruang, creative, concepts

บทนำ

ละครในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีความสำคัญในหลากหลายแง่มุม ทั้งในฐานะเครื่องมือสร้างความรักชาติ การถ่ายทอดอุดมการณ์ของพระมหากษัตริย์ การพัฒนาวัฒนธรรมการแสดงให้ก้าวหน้าทันสมัย พระองค์ทรงเล็งเห็นว่าละครไม่ได้เป็นเพียงแค่ความบันเทิง แต่ยังมีบทบาทสำคัญในฐานะสื่อที่สามารถปลูกฝังแนวคิด ค่านิยมที่ดีให้แก่ประชาชนทุกชนชั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้ละครเป็นเครื่องมือสำคัญในการปลูกฝังความรักชาติ ความสามัคคีแก่ประชาชน บทละครที่พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ ตัวอย่างเช่น เรื่อง พระร่วง เป็น บทละครที่กล่าวถึงความยุติธรรม ความเมตตา ความเสียสละของพระมหากษัตริย์ที่มีคุณธรรมละคร เรื่องนี้ไม่ได้เป็นเพียงงานวรรณกรรมที่งดงาม แต่ยังแสดงให้เห็นถึงอุดมคติของผู้นำที่ทรงธรรม ซึ่งพระองค์ทรงหวังให้ประชาชนยึดถือเป็นต้นแบบ (จารุวรรณ ศรีสมบัติ, 2552) ความสำคัญของ ละครในยุคนี้คือการเป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างจริยธรรมคุณธรรมในสังคม พระองค์ทรงใช้ละคร เพื่อแฝงข้อคิดและคำสอนในรูปแบบที่เข้าถึงง่ายดึงดูดใจประชาชนทุกชนชั้น ตัวละครมักมี ลักษณะเด่นที่สะท้อนถึงคุณธรรม ได้แก่ ความซื่อสัตย์ ความเสียสละ ความจงรักภักดี และ ความรับผิดชอบต่อนหน้าที่ ทั้งนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำความทันสมัยของ

ตะวันตกมาผสมผสานกับศิลปะการแสดงแบบไทย โดยเฉพาะการปรับปรุงรูปแบบการแสดงละครไทย ให้มีความน่าสนใจมากขึ้น เช่น การใช้ฉากที่สมจริง เครื่องแต่งกายที่สวยงาม การจัดแสงเสียง ในรูปแบบตะวันตก สะท้อนให้เห็นพระอัจฉริยภาพในการปรับตัวของวัฒนธรรมไทยในบริบทของโลก สมัยใหม่ (เกรียงไกร ขาญสิงห์, 2561) อีกด้านหนึ่งละครยังสะท้อนถึงบทบาทของพระมหากษัตริย์ ในการปกครองแผ่นดิน ในการส่งเสริมให้ประชาชนเห็นถึงความสำคัญของการมีผู้นำที่มีความยุติธรรม ความเมตตา ละครจึงทำหน้าที่เป็นทั้งเครื่องมือสร้างความเข้าใจในบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ และเป็นสื่อปลูกฝังความเชื่อมั่นในระบบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (สุนีย์ ศรีมหาโชค, 2563) ความสำคัญของละครในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแคในด้านศิลปะและวรรณกรรม แต่ยังครอบคลุมถึงบทบาทในด้านการสร้างเอกลักษณ์ค่านิยมของชาติ ละครในยุคนี้เป็นตัวแทนของการหลอมรวมระหว่างวัฒนธรรมไทยและตะวันตกในลักษณะที่ลงตัว อีกทั้งยังเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าและยังคงมีอิทธิพลต่อการพัฒนาศิลปะการแสดงในประเทศไทยมาจนถึงปัจจุบัน

ละคร เรื่อง พระร่วง พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ถือเป็นผลงานที่มีคุณค่าอย่างยิ่งในเชิงวรรณศิลป์และศิลปะการแสดง เป็นเครื่องมือสำคัญในการสะท้อนอุดมการณ์ คุณธรรมอันพึงประสงค์ของสังคมไทยในยุคนั้น ละครเรื่องนี้ไม่ได้เป็นเพียงวรรณกรรมเพื่อความบันเทิง หากแต่มีบทบาทเชิงสังคมวัฒนธรรมในหลากหลายมิติ ตั้งแต่การถ่ายทอดคุณธรรม ความภาคภูมิใจ ในความเป็นไทยไปจนถึงการส่งเสริมศิลปะการแสดงไทยให้ก้าวทันสมัย ละคร เรื่อง พระร่วง เป็นละครที่สะท้อนอุดมคติของ "ธรรมราชา" หรือผู้นำที่ทรงธรรม ซึ่งเป็นอุดมการณ์สำคัญของการปกครองในอุดมคติไทย ตัวละคร "พระร่วง" ผู้เป็นพ่อเมืองละโว้และต่อมาเป็นกษัตริย์แห่งสุโขทัย มีลักษณะของผู้นำที่เปี่ยมด้วยคุณธรรม ความเมตตา และความยุติธรรม คุณลักษณะเหล่านี้สะท้อนแนวคิดที่ว่าผู้นำที่ดีต้องปกครองด้วยหลักธรรมและความรับผิดชอบต่อประชาชนในฐานะ "พ่อปกครองลูก" (จารุวรรณ ศรีสมบัติ, 2552) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้บทละครเรื่องนี้เป็นสื่อในการปลูกฝังคุณธรรมดังกล่าวแก่ประชาชน สะท้อนถึงบทบาทของศิลปะการแสดงละครในการปลูกฝังอุดมการณ์รักชาติ ความสามัคคี เนื้อหาของละครเน้นย้ำถึงความสำคัญของการเสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ซึ่งรวมถึงการธำรงรักษาความเป็นไทยท่ามกลางกระแสอิทธิพลตะวันตกที่หลั่งไหลเข้ามาในยุคนั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเล็งเห็นว่าศิลปะการแสดงสามารถเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างจิตสำนึกของประชาชน (กุลธิดา สุวรรณปิยะศิริ, 2561) ทรงพระราชนิพนธ์บทละคร เรื่อง พระร่วงไว้ 3 ส่วนด้วยกัน ได้แก่ บทละครรำ บทละครพูด และบทละครร้อง แสดงให้เห็นว่าพระองค์สนพระราชหฤทัยในเรื่องพระร่วงเป็นอย่างมาก

บทละคร เรื่อง พระร่วง มีการแสดงในรูปละครรำและละครพูดหลายครั้งในรัชสมัยและในเวลาต่อมา แต่บทละครร้องมีการแสดงเพียงครั้งเดียวใน พ.ศ. 2467 ก่อนเสด็จสวรรคตเพียง 1 ปี และยังไม่เคยมีการนำมาแสดงอีก ผู้วิจัยจึงมีความสนใจสร้างสรรค์ละครร้อง เรื่อง พระร่วง ตามบทพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นการสืบทอดการแสดงละครเรื่อง พระร่วง แบบละครร้องซึ่งใกล้จะสูญหาย ให้คงอยู่สืบไป

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาแนวคิดในการสร้างสรรค์ละครร้องเรื่องพระร่วง ตามบทพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ได้แนวคิดสำหรับนำไปสร้างสรรค์ละคร เรื่อง พระร่วง ตามแบบละครร้องพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ขอบเขตการศึกษา

ผู้วิจัยนำบทละครเรื่องพระร่วง พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มาตัดต่อเพื่อให้แสดงได้ในเวลา 1 ชั่วโมง 30 นาที

วิธีการดำเนินการวิจัย

บทความนี้เป็นการวิจัยเชิงสร้างสรรค์ (Creative Research) โดยการเก็บรวบรวมเอกสารและข้อมูลที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วยตำรา บทความวิชาการ บทความวิจัย งานวิจัย วิทยานิพนธ์ การสัมภาษณ์ การสังเกตการณ์ นำมาวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพเพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานของการแสดงละครร้อง โดยวิเคราะห์แนวคิดในการสร้างสรรค์ละครร้องตามรูปแบบของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลและสรุปเขียนบรรยายเชิงพรรณนา

ผลการศึกษา

1. แนวคิดการผลิตซ้ำ

ภาพที่ 1 การแสดงละครเรื่อง พระร่วง ที่พระราชานิเวศน์มฤคทายวัน พ.ศ. 2467
ที่มา: ภาพนี้มาจากเอกสารและภาพถ่ายประวัติศาสตร์เกี่ยวกับพระราชกรณียกิจในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6)

การผลิตซ้ำ (Reproduction) เป็นแนวคิดในการสร้างสรรค์ที่สำคัญทางศิลปะการแสดง ที่หมายถึงการนำงานศิลปะที่มีอยู่แล้วนำมาสร้างขึ้นมาใหม่โดยคงคุณค่าและรูปแบบเดิมไว้ พร้อมทั้งปรับให้เหมาะสมกับบริบทหรือผู้ชมในปัจจุบัน ในกรณีของละครเรื่อง พระร่วง ตามบทพระราชนิพนธ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แนวคิดนี้ปรากฏชัดเจนผ่านกระบวนการปรับบท การเลือกใช้เครื่องแต่งกายและอุปกรณ์ประกอบการแสดง การผลิตซ้ำในละครเรื่องนี้มีลักษณะสำคัญ คือ การคงโครงสร้างและสาระสำคัญของบทพระราชนิพนธ์ โดยเฉพาะตัวละครและเหตุการณ์สำคัญ เช่น ความกล้าหาญของพระร่วงและความจงรักภักดีของเดโช ขณะเดียวกันมีการปรับจังหวะและถ้อยคำให้สอดคล้องกับทำนองเพลงไทยเดิม ทำให้ผู้แสดงสามารถถ่ายทอดอารมณ์และบุคลิกของตัวละครได้อย่างราบรื่น นอกจากนี้เครื่องแต่งกายและอุปกรณ์ประกอบการแสดงยังสะท้อนกระบวนการผลิตซ้ำเชิงวัฒนธรรม (Cultural Reproduction) รวมถึงเครื่องประดับและอาวุธโบราณ ซึ่งอ้างอิงจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และนาฏศิลป์ไทยแบบดั้งเดิม การนำองค์ประกอบเหล่านี้มาใช้ซ้ำจึงไม่เพียงรักษาภาพลักษณ์เดิม แต่ยังสื่อถึงค่านิยมและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในเชิงสร้างสรรค์ การผลิตซ้ำยังรวมถึงการปรับให้เข้ากับความสะดวกของผู้แสดงและความเข้าใจของผู้ชม การเลือกใช้วัสดุในเครื่องแต่งกายหรือปรับโครงสร้างบทให้สั้นลงแต่ยังคงสาระสำคัญและจังหวะดนตรีเดิมไว้ กระบวนการนี้ช่วยให้ละครเรื่อง พระร่วง สามารถถ่ายทอดคุณค่าทางวรรณศิลป์และวัฒนธรรมไทยได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.1 การปรับบทละครเรื่อง พระร่วงตามบทพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์การปรับบทละครเรื่อง พระร่วง ตามบทพระราชนิพนธ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยนำบทละครเรื่องต้นฉบับมาเปรียบเทียบกับบทละครเรื่อง ที่ปรับเพื่อศึกษากระบวนการปรับบทและการรักษาสาระสำคัญของเนื้อเรื่องการเปรียบเทียบดังกล่าว ทำให้เห็นแนวทางการดัดแปลงบทละครให้เหมาะสมกับบริบทของการแสดงและทำนองเพลงไทยเดิม ที่ยังสามารถรักษาอัตลักษณ์ของตัวละครและความหมายเชิงวรรณศิลป์ได้อย่างครบถ้วน โดยมีการ ยกตัวอย่างบทละครเพื่อมาเปรียบเทียบกันดังต่อไปนี้

บทร้อง-เดโช (เขมรโพธิสัตว์) (บทละครเรื่องต้นฉบับ)

ขอเดชะพระเมตตาข้าพระเจ้า	น้อมเกล้ารับราชบรรหาร
อันพระร่วงชั่วข้าสาเมาญ	ไม่เกรงเดชผู้ผ่านแผ่นดิน
ข้าจะขอรับอาสา	จับพ่อเมืองมาให้จงได้
ถ้าแม้มันกล้าชิงชัย	ข้าจะไม่ไว้ชีวิต
แม้ว่าพระร่วงยังคงอยู่	ข้าไม่ขอคืนสู่เขตขัณฑ์
จะตามปองจोगผลาญสังหารมัน,	ให้ทรงธรรมสิ้นเสี้ยนพาลา

- ร้องเพลงเขมรโพธิสัตว์ - (บทละครเรื่องที่ปรับ)

เดโช - ข้าพระเจ้า	น้อมเกล้ารับราชบรรหาร
อันพระร่วงชั่วข้าสาเมาญ	ไม่เกรงเดชผู้ผ่านแผ่นดิน
ข้าจะขอรับอาสา	จับพ่อเมืองมาให้จงได้
จะตามปองจोगผลาญจนบรรลัย	ให้ทรงชัยสิ้นเสี้ยนพาลา

การปรับบทร้องในละครเรื่อง พระร่วง ตามบทพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นแนวคิดในกระบวนการสร้างสรรค์ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เนื้อหาของบทละคร สอดคล้องกับทำนองเพลงไทยเดิมที่กำหนดใช้ในกรณีของบทร้องของพญาเดโชซึ่งบรรเลงด้วยทำนอง เพลงเขมรโพธิสัตว์นั้นมีการปรับถ้อยคำจากต้นฉบับให้มีความกระชับ และจัดจังหวะคำให้รับกับ โครงสร้างจังหวะดนตรี โดยยังคงรักษาสาระสำคัญของเนื้อเรื่องรวมถึงบุคลิกลักษณะของตัวละคร เดโชไว้ครบถ้วน ต้นฉบับของบทพญาเดโชมีลักษณะคำประพันธ์ยาว ใช้สำนวนที่ประณีตและ โครงสร้างประโยคซับซ้อนตามขนบของพระราชนิพนธ์ เช่น การใช้วลีซ้อน การเรียงคำให้เกิดสัมผัส สละสลวย และการเลือกใช้ถ้อยคำที่มีความหมายลึกซึ้ง เมื่อนำมาปรับประกอบทำนองเพลง เขมรโพธิสัตว์ซึ่งมีข้อจำกัดด้านความยาวท่อนเพลงรูปแบบจังหวะ ผู้เรียบเรียงจึงจำเป็นต้องปรับ ถ้อยคำให้สั้นลงและแบ่งวรรคให้เหมาะสม เช่น การจัดวรรคใหม่ในวลี “ข้าพระเจ้า / น้อมเกล้า รับราช บรรหาร” ที่เดิมเป็นประโยคยาว แต่ถูกแบ่งเพื่อให้ผู้แสดงสามารถสอดรับเสียงกับจังหวะดนตรี ได้อย่างราบรื่น

กระบวนการปรับบทยังรวมถึงการตัดทอนเนื้อความบางส่วนที่ไม่จำเป็นต่อการดำเนินเรื่องในช่วงร้อง เช่น การละวรรค “ถ้าแม้นกล้าชิงชัย ข้าจะไม่ไว้ชีวิต” ซึ่งช่วยให้บทมีความกระชับ ไม่เกินความยาวของท่อนดนตรี ทั้งยังทำให้การถ่ายทอดอารมณ์มีความต่อเนื่องโดยไม่สะดุด การปรับในลักษณะนี้จึงไม่ได้เป็นเพียงการย่อเนื้อหา แต่เป็นการออกแบบจังหวะคำเพื่อรองรับพลังทางดนตรีของเพลงไทยเดิมแม้ว่าจะมีการปรับในเชิงโครงสร้างและถ้อยคำ แต่คำสำคัญที่เป็นแก่นของความหมาย เช่น “รับราชบรรหาร” “พระร่วงชั่วช้าสามานย์” และ “สิ้นเสี้ยนพาลา” ยังคงถูกรักษาไว้ครบถ้วน ส่งผลให้บทร้องยังสามารถถ่ายทอดอารมณ์ ความจงรักภักดี และความมุ่งมั่นของตัวละครได้ตรงตามเจตนารมณ์ของพระราชนิพนธ์เดิม ขณะเดียวกันยังสอดคล้องกับคุณลักษณะทางดนตรีของเพลงเขมรโพธิสัตว์ซึ่งเน้นจังหวะชัดเจนและการเน้นพยางค์ในตำแหน่งสำคัญ เพื่อสร้างความหนักแน่นและสง่างามในการแสดง

1.2 เครื่องแต่งกายและอุปกรณ์ ใช้แนวคิดทฤษฎีการผลิตซ้ำมาใช้ในการสร้างสรรค์ละครเรื่อง พระร่วง ตามบทพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ภาพที่ 2 ตัวอย่างเครื่องแต่งกายพระร่วง

ที่มา: หนังสืองานละครพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้า

ภาพที่ 3 ตัวอย่างอุปกรณ์ประกอบการแสดง ธนูยาว หรือ ปืนยาว

ที่มา: ผู้วิจัย

การนำองค์ประกอบที่มีอยู่แล้วไม่ว่าจะเป็นรูปแบบ แนวคิด หรือสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม มาสร้างขึ้นมาโดยยังคงรักษาเอกลักษณ์ดั้งเดิมไว้พร้อมทั้งปรับให้สอดคล้องกับสภาพสังคมและผู้ชม ในยุคปัจจุบันในการจัดสร้างละครเรื่อง พระร่วง ตามบทพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว การใช้เครื่องแต่งกายและอุปกรณ์จึงเป็นตัวอย่างสำคัญของการผลิตซ้ำที่ สืบทอดจากรากฐานของนาฏศิลป์ไทย เครื่องแต่งกายประเพณีแบบอย่างเครื่องแต่งกายที่ปรากฏใน ละครเรื่องนี้มีการอ้างอิงจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ทั้งจากสมัยสุโขทัยซึ่งปรากฏใน หนังสือ ตำรา รวมไปถึงบทละครที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ การนำ องค์ประกอบเหล่านี้มาปรับใช้ในละครเรื่องถือเป็นการผลิตซ้ำที่ไม่เพียงทำซ้ำรูปแบบ หากยังตีความให้ สอดคล้องกับลักษณะและบุคลิกของตัวละครในเรื่อง ในส่วนของอุปกรณ์ประกอบการแสดง เช่น ปืนยาว ธนู ล้วนสืบแบบอย่างจากละครเรื่อง ตามบทพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎ เกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งสัญลักษณ์เหล่านี้บ่งบอกฐานันดรศักดิ์ ความกล้าหาญ และเกียรติยศของตัวละคร การคงรูปแบบและความหมายเชิงวัฒนธรรมเช่นนี้ ทำให้การผลิตซ้ำไม่เพียงแต่รักษาภาพลักษณ์ดั้งเดิม หากยังช่วยสื่อสารคุณค่าทางจิตวิญญาณและค่านิยมที่สังคมไทยยึดถือ

เครื่องแต่งกายและอุปกรณ์ที่ใช้ในการแสดงละครเรื่องจำเป็นต้องปรับให้เหมาะสมกับการ เคลื่อนไหวและการร้องเพลงจึงมีการเลือกใช้วัสดุที่เบายืดหยุ่นมากขึ้น เพื่อเพิ่มความคล่องตัวให้ ผู้แสดง โดยที่ยังคงรูปลักษณ์และรายละเอียดของต้นแบบเดิมไว้ การใช้เครื่องแต่งกายและอุปกรณ์ใน ละครเรื่อง พระร่วง จึงเป็นการผลิตซ้ำในลักษณะตีความเชิงสร้างสรรค์ที่ผสมผสานแบบแผน ดั้งเดิมเข้ากับการปรับให้เข้ากับความต้องการของการแสดงร่วมสมัย ผลลัพธ์ที่ได้คือการอ้างอัตลักษณ์ ไทยไว้ในรูปแบบที่สามารถดึงดูดและเข้าถึงผู้ชมรุ่นใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. แนวคิดทฤษฎีมินิมอลลิสม์

ภาพที่ 4 ตัวอย่างฉากแบบมินิมอลลิสม์ ฉากที่ 4 สวนดอกไม้ใกล้คุ้มพระร่วง
ที่มา: ผู้วิจัย

การออกแบบฉากในศิลปะการแสดงนาฏศิลป์หรือละครเวที เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยสื่อสารอารมณ์ บรรยากาศ และเนื้อหาของเรื่องให้แก่ผู้ชมอย่างลึกซึ้ง การประยุกต์ใช้แนวคิดเชิงออกแบบในรูปแบบต่าง ๆ จึงมีบทบาทในการกำหนดทิศทางของศิลปะการแสดงยุคใหม่ หนึ่งในแนวคิดที่ได้รับความนิยมอย่างกว้างขวางคือ “ทฤษฎีมินิมอลลิสม์” (Minimalism) ซึ่งเน้นการลดทอนองค์ประกอบให้เรียบง่าย แต่ยังคงความหมายลึกซึ้งและประสิทธิภาพในการสื่อสารไว้ได้อย่างครบถ้วน ทฤษฎีมินิมอลลิสม์ในงานออกแบบมีรากฐานจากแนวคิด “น้อยแต่่มาก” (Less is more) โดยมุ่งลดทอนสิ่งฟุ่มเฟือย ใช้อองค์ประกอบเท่าที่จำเป็น เน้นความสงบมีความสมดุลทั้งในเชิงพื้นที่การรับรู้ของผู้ชม แนวคิดนี้สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับงานออกแบบฉากในนาฏศิลป์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในฉากที่เน้นบรรยากาศมากกว่าสถานที่จริง เช่น ฉากสวนดอกไม้ หรือพื้นที่ธรรมชาติ

ในฉากที่ 4 สวนดอกไม้ใกล้คุ้มพระร่วง การออกแบบฉากโดยใช้แนวคิดมินิมอลลิสม์นั้นได้รับการวางแผนให้ใช้วัตถุประกอบฉากน้อยชิ้น อาทิ เช่น ใช้ดอกไม้จำลองเพียงเพื่อสื่อถึงความมีชีวิต มีความเป็นธรรมชาติอย่างเรียบง่าย เพื่อสร้างความรู้สึกลงบและเปิดกว้าง แสงไฟสีอุ่นที่ส่องผ่านอาจมีการใช้เทคนิคเงา (shadow play) เพื่อฉายภาพเงาดอกไม้พลิ้วไหวบนฉาก ช่วยสร้างมิติของภาพ ซึ่งเป็นแนวทางสำคัญของมินิมอลลิสม์ ทำให้ผู้ชมได้ใช้จินตนาการเติมเต็มภาพของสวนดอกไม้ได้อย่างอิสระ การออกแบบฉากด้วยแนวคิดมินิมอลลิสม์เช่นนี้ ไม่เพียงแต่ลดภาระด้านการผลิตหรือการขนย้ายฉากเท่านั้น หากยังช่วยส่งเสริมการแสดงให้เด่นชัด เพราะไม่ถูกลบด้วยองค์ประกอบฉากที่ซับซ้อน อีกทั้งยังสะท้อนแนวคิดร่วมสมัยที่เน้นความเรียบง่าย สะอาดตา เปิดพื้นที่ให้ผู้ชมมีส่วนร่วมทางความรู้สึก การออกแบบฉาก สวนดอกไม้ใกล้คุ้มพระร่วง ด้วยแนวคิดมินิมอลลิสม์ เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของการนำทฤษฎีออกแบบมาใช้งานนาฏศิลป์ร่วมสมัยได้อย่างกลมกลืนความเรียบง่ายในการสื่อสารศิลปะบนเวที

ภาพที่ 5 ตัวอย่างฉากแบบมินิมอลลิสม์ ฉากที่ 6 ลานวัดมหาธาตุ สุโขทัย

ที่มา: ผู้วิจัย

การใช้แนวคิดทฤษฎีมินิมอลลิสม์ (Minimalism) ในการสร้างบรรยากาศที่สงบเรียบง่ายและมีความหมายลึกซึ้ง การใช้ทฤษฎีนี้ในสาขาต่าง ๆ เช่น สถาปัตยกรรม ศิลปะ การออกแบบฉาก ช่วยสร้างประสบการณ์ที่มีความหมายและสะท้อนถึงความเรียบง่ายที่มีคุณค่า ในบทความนี้จะศึกษาวิเคราะห์การประยุกต์ใช้แนวคิดทฤษฎีมินิมอลลิสม์ในลานวัดมหาธาตุ สุโขทัย ซึ่งเป็นสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมไทย การลดทอนองค์ประกอบที่ไม่จำเป็น หนึ่งในหลักการสำคัญของมินิมอลลิสม์คือการลดทอนสิ่งที่ไม่จำเป็นออกไป เพื่อให้เหลือเพียงสิ่งที่สำคัญที่สุดการออกแบบฉากลานวัดมหาธาตุ สุโขทัย ได้เลือกเน้นองค์ประกอบหลักที่สะท้อนถึงความสำคัญทางศาสนา ประวัติศาสตร์ของสถานที่ เช่น พระพุทธรูป และ เจดีย์ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์หลักที่ผู้ชมสามารถเชื่อมโยงได้ทันที โดยไม่ต้องมีการตกแต่งที่ฟุ่มเฟือยหรือรายละเอียดที่อาจทำให้ฉากดูซับซ้อน การลดทอนสิ่งที่ไม่จำเป็น เช่น การตัดการใช้องค์ประกอบตกแต่งต่าง ๆ หรือการเพิ่มรายละเอียดในพื้นที่ที่ไม่จำเป็น ทำให้ผู้ชมสามารถมุ่งความสนใจไปที่องค์ประกอบสำคัญได้โดยตรง การใช้หลักการนี้ในการออกแบบฉากช่วยให้ฉากมีความสมบูรณ์สวยงาม

การใช้พื้นที่ว่างในฉากลานวัดมหาธาตุ สุโขทัยนั้นได้รับการออกแบบอย่างระมัดระวัง โดยมีพื้นที่รอบ ๆ องค์พระพุทธรูปและเจดีย์ที่ไม่มีสิ่งกีดขวาง ซึ่งช่วยให้ฉากดูโปร่งและไม่แออัด พื้นที่ว่างในที่นี้ไม่ได้เป็นเพียงแค่การทิ้งพื้นที่ให้ว่าง แต่เป็นการใช้อย่างมีความหมายในการเน้นองค์ประกอบหลักการให้ความสำคัญกับพื้นที่ว่างทำให้บรรยากาศของฉากมีความสงบเรียบง่ายช่วยเสริมสร้างความรู้สึกของความเรียบง่ายที่มีความสมดุล การออกแบบที่มีพื้นที่ว่างมากพอช่วยให้ผู้ชมสามารถมองเห็นและสัมผัสถึงความหมายลึกซึ้งของสถานที่ได้อย่างเต็มที่ โดยไม่ถูกรบกวนจากองค์ประกอบที่ไม่จำเป็น

การเลือกใช้สีและแสง สีและแสงเป็นองค์ประกอบสำคัญในการสร้างบรรยากาศส่งเสริมการรับรู้ในฉาก การออกแบบฉากลานวัดมหาธาตุ สุโขทัยเลือกใช้ สีโทนอุ่น เช่น สีของพระพุทธรูป สีเขียวของต้นไม้ ซึ่งช่วยเสริมสร้างอารมณ์เป็นธรรมชาติให้กับฉาก สีเหล่านี้ไม่เพียงแต่ช่วยให้ความสำคัญขององค์ประกอบหลักในฉากเด่นชัดขึ้น สะท้อนถึงความสงบเชื่อมโยงกับธรรมชาติแสงในฉากนี้ถูกใช้อย่างละเอียดอ่อน โดยแสงธรรมชาติจากท้องฟ้าส่องลงมาบนองค์ประกอบหลัก เช่น พระพุทธรูปและเจดีย์ ซึ่งช่วยให้เห็นรายละเอียดต่าง ๆ ชัดเจน เพิ่มความลึกซึ้งให้กับการรับรู้โดยรวม แสงที่กระจายอย่างนุ่มนวลไม่จัดจ้านสะท้อนถึงความสงบที่เป็นธรรมชาติของสถานที่ ความเรียบง่ายของเส้นสาย การใช้เส้นสายที่เรียบง่ายชัดเจนเป็นอีกหนึ่งลักษณะสำคัญของมินิมอลลิสม์ การออกแบบฉากลานวัดมหาธาตุสุโขทัยใช้เส้นตรงและเส้นโค้ง ที่ชัดเจนของพระปราสาทและวิหารไม้เพื่อให้ความสำคัญกับโครงสร้างที่เรียบง่ายมีความสมดุล เส้นเหล่านี้ทำให้ผู้ชมสามารถมองเห็นสามารถประเมินความหมายขององค์ประกอบหลักได้โดยไม่ถูกรบกวนจากการตกแต่งหรือรายละเอียดที่ไม่จำเป็น การใช้เส้นสายที่เรียบง่ายยังช่วยให้ฉากดูมีความสมดุลและไม่ยุ่งเหยิง ซึ่งเป็นหลักการที่สำคัญในการออกแบบมินิมอลลิสม์ที่มุ่งเน้นความเรียบง่าย

การนำทฤษฎีมินิมอลลิสม์มาใช้ในการออกแบบฉาก ลานวัดมหาธาตุ สุโขทัย นับเป็นการประยุกต์ใช้หลักการทางศิลปะที่สะท้อนถึงความสงบเรียบง่ายเป็นการลดทอนองค์ประกอบที่ไม่จำเป็น การใช้พื้นที่ว่างอย่างมีความหมาย การเลือกใช้สีและการใช้เส้นสายที่เรียบง่ายทั้งหมดนี้ช่วยเสริมสร้างบรรยากาศที่สมดุลและสงบ ผู้ชมสามารถเข้าใจสัมผัสถึงคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมของสถานที่อย่างเต็มที่ การออกแบบในลักษณะนี้ไม่เพียงแต่เป็นการสะท้อนถึงความงามของสถาปัตยกรรมไทย แต่ยังช่วยให้ผู้ชมได้สัมผัสถึงคุณค่าทางประวัติศาสตร์และศาสนาที่อยู่ในฉากลานวัดมหาธาตุ สุโขทัย

สรุปและอภิปรายผล

จากแนวคิดกระบวนการสร้างสรรค์ละครเรื่อง พระร่วงตามบทพระราชนิพนธ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นกระบวนการที่แสดงให้เห็นถึงพลังของศิลปะการแสดง ในการทำหน้าที่ “ผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม” (Cultural Reproduction) ซึ่งมีความสอดคล้องกับ นฤมล ล้อมทอง (2566) ที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการแสดงโขนตามแนวทางบทพระราชนิพนธ์ใน พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง รามเกียรติ์ ตอน จองถนน ละครเรื่อง พระร่วง มีลักษณะเฉพาะในมิติของการอ้างไว้ซึ่ง อุดมการณ์สำคัญของชาติ ได้แก่ ความรักชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ผ่านบทบาทของละครที่เป็นมากกว่าการแสดง แต่เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดคุณค่าทางสังคมที่สืบทอดมาอย่างยาวนาน บทพระราชนิพนธ์ เรื่อง พระร่วง ที่ถูกนำมาแสดงในรูปแบบของละครเรื่อง ยังคงรักษาเนื้อหาสาระสำคัญที่ย้ำถึงความเสียสละของผู้นำความยึดมั่นในความยุติธรรม และความจงรักภักดีต่อแผ่นดิน ซึ่งเป็นคุณลักษณะสำคัญของวัฒนธรรมการเมืองไทยและวรรณกรรมในพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แนวคิดการสร้างสรรคในครั้งนี้นำมาซึ่งทำหน้าที่ผลิตซ้ำ ค่านิยมสำคัญเหล่านี้ในลักษณะที่ร่วมสมัยและสามารถเข้าถึงเยาวชน ประชาชน และบุคคลทั่วไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การออกแบบฉากและองค์ประกอบการแสดงโดยใช้แนวคิดมินิมัลลิสม์ (Minimalism) เช่น การใช้ฉากที่เรียบง่าย แสง สี และเสียงที่สื่อความหมายแทนรายละเอียดที่ซับซ้อน ช่วยลดการรบกวนทางสายตาส่งสมาธิให้กับผู้ชมในการซึมซับเนื้อหาสาระและอารมณ์ของตัวละคร แนวคิดนี้ยังช่วยเปิดพื้นที่ให้ผู้ชมสามารถใช้จินตนาการประกอบการรับชม ทำให้สาระสำคัญของเรื่องราวและคุณค่าที่ต้องการสื่อสามารถเข้าถึงได้ชัดเจนยิ่งขึ้นซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีมินิมัลลิสม์ Minimalism เป็นแนวคิดที่มุ่งเน้นการลดทอนสิ่งที่ไม่จำเป็นออก เพื่อคงไว้เฉพาะสิ่งที่จำเป็นหรือสำคัญที่สุด โดยแนวคิดนี้มุ่งสร้างความเรียบง่าย ความชัดเจน และความสมดุลในงานหรือวิถีชีวิต แนวทางนี้สามารถนำไปใช้ได้หลากหลายสาขา เช่น ศิลปะ การออกแบบ สถาปัตยกรรม ดนตรี รวมถึงการดำเนินชีวิตประจำวัน (Kawamoto, 2019) ในมุมมองของแนวคิดการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม

ตามแนวคิดของ Pierre Bourdieu พบว่าละครเรื่องนี้เป็นรูปแบบหนึ่งของการสืบทอดทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) โดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม ซึ่งกระบวนการนี้ทำให้ผู้ชมได้มีโอกาสเรียนรู้ และซึมซับคุณค่าทางวัฒนธรรมไทยอย่างเป็นธรรมชาติ ไม่ใช่เพียงผ่านการท่องจำ แต่ผ่านการมีประสบการณ์ร่วมกับเนื้อหา

นอกจากนี้การจัดแสดงละครเรื่องในเวทีสาธารณะยังเป็นช่องทางสำคัญในการปลูกฝังจิตสำนึกแห่งความรักชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ให้กับประชาชนทั่วไป โดยเฉพาะในบริบทสังคมปัจจุบันที่มีความหลากหลายทางความคิดและวัฒนธรรม การนำเสนออุดมการณ์เหล่านี้ผ่านงานศิลปะที่งดงาม เข้าถึงง่าย และร่วมสมัย เป็นแนวทางหนึ่งที่สามารถสร้างความเข้าใจร่วม (shared values) เสริมสร้างเอกลักษณ์ความเป็นไทยให้กับผู้ชมทุกกลุ่มวัย กล่าวสรุปได้ว่าการสร้างสรรค์ละครเรื่อง พระร่วง เป็นกระบวนการที่สะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพของศิลปะการแสดงในการเชื่อมโยงมิติทางประวัติศาสตร์ วรรณกรรม อุดมการณ์ และความร่วมสมัยเข้าด้วยกันอย่างกลมกลืน โดยอาศัยทฤษฎีการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมเป็นฐานทางความคิด ใช้แนวคิดทฤษฎีมีนิมัลลิสม์เป็นกลวิธีในการนำเสนอ ทั้งยังเป็นเครื่องมือที่มีพลังในการปลูกฝังคุณค่าทางสังคม โดยเฉพาะความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ให้กับเยาวชนและประชาชนในยุคปัจจุบันได้อย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

1. ควรส่งเสริมให้นำแนวคิดกระบวนการสร้างสรรค์ละครเรื่องที่อิงจากวรรณกรรมและบทพระราชนิพนธ์ไปปรับใช้ในหลักสูตรการเรียนการสอนในระดับมัธยมศึกษาและอุดมศึกษา เพื่อให้เยาวชนได้เรียนรู้ประวัติศาสตร์ วรรณคดี และอุดมการณ์ความเป็นไทยผ่านประสบการณ์ตรง ซึ่งจะช่วยกระตุ้นความคิดสร้างสรรค์ ทักษะการทำงานเป็นทีม และการตระหนักในคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมไทยได้อย่างลึกซึ้งและยั่งยืน

2. ควรสนับสนุนเวทีการแสดงที่ผสมผสานศิลปะร่วมสมัยกับเนื้อหาทางวัฒนธรรมและวรรณกรรมไทย เช่น ละครเรื่อง ละครเวทีร่วมสมัย หรือการแสดงมัลติมีเดีย เพื่อใช้เป็นช่องทางในการผลิตซ้ำและเผยแพร่อุดมการณ์ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ไปยังกลุ่มเป้าหมายในวงกว้าง โดยเฉพาะเยาวชนและประชาชนทั่วไป ผ่านรูปแบบที่เข้าถึงง่ายและสอดคล้องกับยุคสมัย

3. ควรมีการศึกษาวิจัยเพิ่มเติมเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้แนวคิดมีนิมัลลิสม์ในการออกแบบฉาก เครื่องแต่งกาย และองค์ประกอบศิลป์อื่น ๆ เพื่อให้สามารถถ่ายทอดสาระสำคัญของเนื้อหาได้อย่างลึกซึ้งด้วยความเรียบง่าย รวมถึงเปิดโอกาสให้ศิลปินรุ่นใหม่พัฒนาแนวทางการออกแบบเวทีที่ผสมผสานระหว่างความงามแบบไทยกับศิลปะสมัยใหม่ อันจะช่วยสร้างความหลากหลายและความสร้างสรรค์ในวงการศิลปะการแสดงไทยในอนาคต

รายการอ้างอิง

- กุลธิดา สุวรรณปิยะศิริ. (2561). *ประวัติศาสตร์และศิลปะการละครไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยศึกษา.
- เกรียงไกร ชาญสิงห์. (2561). *การแสดงละครไทยในวิถีชีวิตคนไทย*. นครปฐม: สำนักพิมพ์ศิลปศาสตร์.
- จารุวรรณ ศรีสมบัติ. (2552). *มรดกการแสดง: การละครไทยในบริบทวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิวัฒนธรรมไทย.
- นฤมล ล้อมทอง. (2566). *กระบวนการแสดงโขนตามแนวทางบทพระราชานิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง รามเกียรติ์ ตอน จองถนน*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์). สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์, กรุงเทพมหานคร.
- พิพิธภัณฑสถานพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2467). *การแสดงละครเรื่อง พระร่วง ที่พระราชวังสนามจันทร์*. กรุงเทพฯ: หน่วยบัญชาการรักษาดินแดน. ภาพถ่ายจากเอกสารประวัติศาสตร์เกี่ยวกับพระราชกรณียกิจในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว.
- ม.ล. ปิ่น มาลากุล. *งานละครของพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม และประชาธิปไตยแบบต่าง ๆ*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2539.
- สุนีย์ ศรีมหาโชค. (2563). *วัฒนธรรมไทยและการแสดงพื้นบ้าน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศิลปะไทย.
- Kawamoto, K. (2019). *The essence of minimalism: A practical guide to a clutter-free life*. Tokyo Publishing.